

DENEME

İnsanın İmtihani ve İlahi Bilginin İnsanın Sorumluluğuna Etkisi

Fehmi ÇEÇEN*

Yüce Allah biz insanları imtihan maksadıyla yarattığını indirdiği kitabında çeşitli vesilelerle ifade etmiştir. Hiçbir insan bu imtihanın istisnası değildir. İmtihanın zaman ve koşullarını yine bizzat Yüce Allah belirlemektedir. İmtihanın maksadı insanın elindeki imkânlar ve karşılaştığı zorluklara rağmen üretebileceği en iyi eylemi ortaya koyması ve Allah'a olan güveninde ne kadar samimi olduğunun sınanmasıdır.¹

Peki, bu sınamada Yüce Allah'ın var olduğu kabul edilen ön bilgisinin bir tesiri var mıdır? Her şeyden önce "Allah'ın önbilgisi ve insan davranışlarına etkisi" konusunun, kader konusu ile iç içe olup yüzyıllardır gündemde olan bir konu olduğunu belirtmekte fayda görüyoruz.²

Yine kendisi hakkındaki planı bilmek isteyen ve kader mevzusu üzerine tefekkür eden her insanın son noktada soracağı soru şu olacaktır "Yüce Allah hayat boyu tüm tercihlerimi ve bu

Yüce Allah kitabında insandan sürekli akletmesini, tefekkür etmesini ve tedebbür etmesini istemektedir. Elbette düşünen akıl soru üretecek ya da mevcut sorulara çözümler arayacaktır. İnsanlığın zihnini kurcalayan konulardan bir tanesi de kader konusudur.

* Süleymaniye Vakfı Araştırma Görevlisi

¹ Hud, 7, Mülk, 2, Kehf, 7, İnsan, 2, Ankebut, 2-3, ve Bakara, 155.

² Bkz: Metin Özdemir, Allah'ın Bilgisinin Ezeliliği ve İnsan Hürriyeti, "İnsan Hürriyeti Açısından Tanrı'nın Ön Bilgisi", Zikri Yavuz, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri (Din Felsefesi) Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, 2006, "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri", Ahmet Akbulut, A.Ü.İ.F. Dergisi, c.33, A.Ü. 1992.

tercihlerin doğuracağı sonuçları biliyor ise yani sonumuzun ne olduğu önceden biliniyor ise imtihanın anlamı ve gayesi nedir? İlahi bilgi hiçbir zaman değişmeyecek ise, biz ürettiğimiz eylemler ile sonumuzu nasıl değiştireceğiz?" Bu sorulara cevap aramadan önce "Kader ve İmtihan" konularına değinmek yerinde olacaktır.

Yüce Allah kitabında insandan sürekli akletmesini, tefekkür etmesini ve tedebbür etmesini istemektedir. ¹ Elbette düşünen akıl soru üretecek ya da mevcut sorulara çözümler arayacaktır. İnsanlığın zihnini kurcalayan konulardan bir tanesi de kader konusudur.

Klasik anlamda "Kader'e İman" esas her ne kadar toplumsal hafızamızda yer etse de² Kur'an'da geleneksel anlayışın benimsediği türden bir kader algısından bahsedilmez, bir iman şartı olarak gösterilmez.³

Ancak bu, kâinata başıboşluğun hâkim olduğu manasında da algılanmamalıdır. Kader, Yüce Allah'ın mahlûkata yüklediği kapasite ve yaratılmışların varlıklarını idame ettirme noktasında koymuş olduğu kurallar-ölçüler bütünüdür. Her bir varlık, varlığını sürdürebilmek için kendisi hakkında konulan yaşam standartlarına zorunlu olarak uymak mecburiyetindedir.

Örneğin, nerede doğacağımıza, hangi dili konuşacağımıza kendimiz karar vermedik, yine göklerin ve yerin yapısı bizim tercihimizle olmadığı gibi, varlıkların kapasite ve kulla-

nım alanlarını da bizler belirlemedik. İşte bu, Allah'ın yarattıkları için belirlediği ilahi takdir yani kaderdir. Bu anlamda inançlı-inançsız hiç kimse böyle bir ölçülendirmeyi reddedemez, zira bu türlü dengeler olmasaydı evren kaotik bir hal alıp varlığını sürdüremezdi. Bugün yapılan tüm bilimsel çalışmalar da Allah'ın belirlediği bu kurallar çerçevesinde yürütülmektedir.

Nitekim Kur'an'da Allah böyle bir dengeden bahsetmiş, yaratılmışların kendisine kulluğunu zorunlu ve gönüllü olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁴ Kâinattaki tüm varlıklar Allah'ın belirlediği yaratılış / fitrat kanunlarına dayalı olarak varlıklarını sürdürmek zorunda olduklarından aslında "Zorunlu olarak Müslüman"dırlar.

Allah, insana zorunlu kulluğun yanı sıra gönüllü kulluğu da emredip, bu kâinat korosuna katılmasını istemiştir.⁵ Ancak insana, kendisine karşı tavır koyabilme özgürlüğünü verip imtihana tabi tuttuğundan, insan adına tercih yapmamış, gönüllü kulluğu -sonuçlarını göze almak kaydıyla- kişinin kendisine bırakmıştır. İmtihan dediğimiz hadiseyi de bu tercihler oluşturmaktadır.⁶

İmtihan, Allah'ın çeşitli darlık-bollukla, çizmiş olduğu haram-helal sınırlarıyla ve sevinç ile üzüntü veren olaylarla toplumları ve kişileri denemeye tabi tutmasıdır.⁷

¹ Sad, 29, Nisa, 82, Muhammed, 24.

² Allah'ın önceden rollerimizi belirlediği ve herkesin kendine dayatılan rolü oynadığı algısı üzerine kurulan geleneksel kader inancı zalimlerin, despotların ve suçluların savunma, mazlumların avunma aracı olmuştur. Zalimler, mazlum ve savunmasız insanları yüzyıllar boyu bu inancı kullanıp aldatarak sömürgelerini sürdürmüşlerdir. İnsan kendisi için yazılan sözde senaryonun figüranı yapan bu inanç, adalet ve huzur getirmemiş sürekli zalim ve mazlum üretmiştir. Eleştirdiğimiz bu algının Abbasi-Emevi saltanatları sırasında oluşup, zaman içerisinde kemikleştiği, konuyu araştıran herkesin karşılaşılabileceği bir gerçektir.

³ Nisa, 136, Bakara 177 ve Bakara 285.

⁴ Al-i İmran, 83, Fussilet, 9-12, Kamer, 49 ve Furkan, 1-2.

⁵ Ayetlerden anladığımız kadarıyla insan da dâhil tüm varlıkların zorunlu ve gönüllü olarak Allah'a teslim olması varlık âleminin tevhidî olmaktadır; bu noktada şirk sadece akidevi bir sapma değil aynı zamanda Allah'ın koyduğu fitrat kanunlarını sabote eden evrensel boyutta bir fesattır. Bkz: Enbiya, 21-23, Meryem, 91-93.

⁶ Kehf, 29, İnsan, 2-3.

⁷ Hud, 9-11, Al-i İmran, 186, Enfal, 28 ve Bakara, 155.

Allah'ın Ön Bilgisi ve İnsanın İmtihan Arasındaki İlişki

Buraya kadar olan kısımdan kader kavramını anlamaya çalıştık ayrıca imtihanın keyfiyeti üzerinde durduk. Tam bu aşamada "Allah ezelden-ebede her şeyi bilmektedir, yaptığı imtihanın sonucunu da doğal olarak bilmektedir öyleyse insandan neyi değiştirmesini beklemektedir? Madem neticeyi biliyor öyleyse neden denemek istiyor." vs. Sorular zorunlu olarak akılları takılmaktadır.

İnsanın imtihanından bahsedebilmek için tercih seçeneklerinden, özgürce tercih yapabilmesi için hür iradede bahsetmek gerekmektedir. İnsanın seçme şansının olmadığı yerde hak edilmiş bir ceza ve mükâfattan bahsetmek anlamsız olacaktır. Sorumlu tutulabilmek için doğru ile yanlış arasında seçim yapabilme serbestisi olmazsa olmaz şarttır. Kişi mecburen işlemiş olduğu suçtan cezayı hak etmeyeceği gibi, mecburen yaptığı iyiliklerden ötürü de övgüyü hak etmiş olmaz. Burada zihinleri meşgul eden soru "Yüce Allah'ın varlıklar âlemine ilişkin ezeli bilgisi, imtihan ettiği bizlerin tercihlerine bir müdahale sayılır mı? İlahi bilgi kulların tercihleri üzerinde cebir doğurmayacak mı?" Sorusudur.

Klasik anlayışa göre ufak-tefek farklılıklar olmakla birlikte "Allah kullarının yapacağı tüm tercihleri önceden, daha onlar yaratılmadan bilmektedir ve bu bilgi asla değişime uğramamaktadır. Allah'ın seçimlerimizi biliyor olması üzerimizde olumlu olumsuz bir etki oluşturmamaktadır."¹ Görüşü cevap olarak dillendirilmektedir.

Ancak bu cevap zihnimizi tatmin etmemektedir. Biz daha yaratılmadan hayatımızın her detayı ve yapacağımız tüm tercihlerimiz Allah

tarafından biliniyor ise kendimiz hakkındaki bu bilgiyi nasıl değiştireceğiz? İlahi bilgilerin eylemleri ile değişir mi? Aşağıda detayına inemediğimiz gibi bu ve benzeri sorular bize, hakkımızdaki bilginin nesnesi olduğumuzu düşündürmektedir yani önceden ne olarak biliniyorsak hep öyle kalacağız.

Bir alıntı yaparak konumuzu netleştirmeye çalışalım "... İşe somut bir örnekle başlayalım. Mesela, Allah'ın Firavun'un Firavun olacağını ezeli olarak bilmesinin bize neyi ifade ettiğini analiz edelim. Firavun henüz var olmamıştır. Ancak onun var olacağına dair ezeli bir bilgi vardır. Yani nesnesi olmayan, daha açıkçası, bilginin nesnenin kendisi olduğu bir bilgi. Bu ne demektir? Tarihin belli bir döneminde var olan Firavun, ezeli ilahî bilgideki Firavun'un nesnelleşmiş şeklidir. Bu durumda evrenin bilgisi ve yaratılışı ile Firavun hakkındaki bilgi ve Onun yaratılışı arasında bir fark yoktur. Evren nasıl ezeli ilahî bilgideki evren bilgisinin ilahî kudret tarafından nesnelleştirilen şekli ise, Firavun da aynı şekilde, ezeli ilahî bilgideki Firavun bilgisinin ilahî kudret tarafından nesnelleştirilmiş şeklidir. Diğer bir ifadeyle, evreni de Firavun'u da belirleyen ezeli ilahî bilgidir. Bu bağlamda, evren var olmadıkça ne kadar hürse Firavun da o kadar hürdür. Öyleyse Firavun da evren gibi seçilmiş, belirlenmiş ve varlığı zorunlu kılınmış bir varlıktır. Bunu kelimeli bir dille ifade edecek olursak şöyle söyleyebiliriz: **Allah Firavun'u, Firavun olacak şeklinde değil, Firavun olsun şeklinde takdir etmiştir. Zira ezeli ilahî bilgiye göre Firavun'un başka türlü olma imkanı ve ihtimali yoktur.** Eğer böyle bir ihtimal bulunursa, o zaman ilahî bilgi ezeliyetini kaybeder. Yani o zaman Firavun'un ezeli ilahî bilgiden bağımsız bir varlığını kabul etmiş oluruz ki, bu mümkün değildir."²

¹ Bu görüş ve itirazlar için bkz: Mütercim, İsa Doğan 1989, Şeyhül İslam Mustafa Sabri Efendi, İnsan Ve Kader, Sayfa, 82-85.

² Metin Özdemir, Allah'ın Bilgisinin Ezeliyeti ve İnsan Hürriyeti, Sayfa, 25 vd.

Yazarın tespitlerine katılmaktayız gerçekten de Allah Firavun'un, zalimleşip kendisini ve etrafındakileri ateşe sürükleyeceğini biliyor ve hiçbir zaman hidayet bulamayacağı kesin ise neden "Belki öğüt alır"¹ diyor? Firavun daha yaratılmadan ve öldüğünde cehennemlik olduğu Allah'ın ilminde belli ise, ortaya şu sonuç çıkmakta: "Firavun hiçbir zaman iman etmeyeceği ezelden bilindiğinden sadece yakılmak için yaratılmıştır". Şimdi bu kabul Allah'ın nihayetsiz adaleti ile ne kadar bağdaşmaktadır? İmtihanda başarısız olacağını bile bile kişiyi yaratması, sadece yakmak için yarattığı anlamına gelir, bu durum merhamet edenlerin en merhametlisi olma özelliği ile çatışma halindedir.

Firavun örneği, Allah'ın ön bilgisinin varsaymanın insan davranışlarında "Cebir / Kulların fiillerini yapmaya mecbur olduğu"² anlayışını meydana getirdiğinin tipik bir örneğidir. Firavun'un iman etmeyeceğini biliyorsa iman etmesi, iman edeceğini biliyor idiye iman etmemesi imkânsız olmaktadır, tam bu noktada "Belki öğüt alır" demenin hiçbir anlamı yoktur.

Ezeli bilginin³ ya da Allah'ın kullarının fiillerine dair ön bilgisi ile insan hürriyetinin aynı anda savunulması imtihan edildiğimiz gerçeği ile bağdaşmamaktadır. Şöyle ki:

1. Kur'an'a göre tüm eylem ve söylemlerimiz yazılı olarak kayıt altına alınmaktadır.⁴ Allah tüm tercihlerimizi ezelden biliyor ise, bu anlayışa göre Allah yazıcı meleklerin ne yazacağını da bilmektedir, yani aslın-

¹ Taha, 44. Ayrıca bk: A'raf, 130, 168 ve Zuhuruf, 48.

² Bkz: DİA, Cilt: 7, İrfan Abdulhamid, CEBRİYYE mad. Sayfa, 205-208.

³ "Ezel" diye bir kavram Kur'an'da ve hadislerde bulunmamaktadır. Bu yüzden "Allah ezelden beri biliyor", "Ezeli ilim" ve "Ezelden yazıldı" gibi sözler Kur'ani değildir. Bkz: Faiz Kalın, Felsefe ve Bilim Işığında Kur'an'da Zaman Kavramı, Sayfa 257-262.

⁴ Kaf, 17-18, Zuhuruf, 80 ve İnfitar, 10-12.

da önceden her şey yazılmıştır da. Bu da Allah'a göre her şey çoktan yaşanmış-yazılmış ve bitmiş olduğunu göstermektedir. İnsan Allah'ın bilgisini değiştiremeyeceğine göre iyilerin iyi, kötülerin de kötü olmasının hiçbir anlamı yoktur, çünkü kimin ne olacağı ve neyi hak edeceği bellidir.

2. Allah tarafından iradi fiillerimizin biz daha yaratılmadan biliniyor olması, birincisi bizim bu bilgiyi değiştiremeyeceğimizi, ikincisi Allah'ın da kendi bilgisini değiştirmeyeceğini gösterir. Bu durumda Allah kıyamete kadar hiçbir şeyi değiştirmeyecek ve hayata müdahale etmeyecek, sadece uzaktan izleyici konumda, pasif halde kalacaktır.⁵ İnsanı mahkûm ettiği kadar Yüce Allah'ı da işlevsiz-etkisiz hale getiren bu durum "Yedinci gün istirahat"⁶ çekildi anlayışı ile paralellik arz etmektedir. Her iki anlayışa göre de artık Allah'ın yapacak hiçbir işi kalmamıştır. "Bu durum aslında Tanrı'nın bile elini-kolunu bağlayan determinist⁷ bir anlayıştır."⁸ Bu anlayışa göre yaratıcın kendisi bile cebir altındadır.
3. Ezeli bilgi savının kabulü halinde insan, kendisine verilen rolleri oynamaya mahkûm konu mankeni gibidir, Allah'ın bilgisi değişmeyecekse, her şey onun bildiği gibi yaşanacaksa buna "ilahi irade"

⁵ Bu anlayış Rahman suresinin 29. ayeti ile çelişmektedir.

⁶ Çıkış, 31/17 Bkz: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Ve Afrata, 2. Kitap, Şemot, Syf, 415. Ayrıca bak: Kaf Suresi, 38, Rahman, 29

⁷ Determinizm, belirlenircilik, gerekircilik veya belirlenimlilik, evrenin veya evrendeki olayların ya da bir bilimsel disiplinin alanına giren tüm nesne ve olayların önceden belirlenmiş olduğu, onların öyle olmalarını zorunlu kılan birtakım yasa veya güçlerin etkisiyle meydana geldiklerini ileri süren öğretiyeye verilen addır. Kısacası, her olayın maddi veya manevi birtakım nedenlerin zorunlu sonucu olduğunu kabul eden felsefi görüştür. Bkz: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Determinizm>

⁸ Ezeli bilgi teorisinin doğurduğu determinizm ve eleştirisi için bkz: Mehmet Aydın, Din Felsefesi, 160-175 sayfalar arası.

değil “ilahi senaryo” denilir ki bunun asıl adı da “Cebir”dir.¹ Bu cebir inancına göre insan “Ezeli Senaryo”nun sadece bir oyuncusudur.

4. Bu senaryonun figüranı olan kötüler kötü olmak zorunda oldukları için kötüdürler ve iyiler de iyi olmak zorunda oldukları için iyidirler, bu durumda ne imtihanından bahsedebilirsiniz ne de ceza ve mükâfattan. Tıpkı bir filmde, karakterler görünürde sanki bağımsız hareket ediyor gibidir ama aslında her şey yönetmenin bildiği şekilde gerçekleşmektedir.
5. Kendisine göre her şeyin çoktan yaşanıp bittiği bir Tanrı -klasik anlayışa göre- hiçbir zaman bilgisinin değişmesini istemeyeceğinden asla yeni bir iş yapmayacak, yeni hiçbir şey yaratmayacaktır ve hayatta O'nun bildiklerinin aşamalı olarak dışarıya yansımından başka bir şey olamayacaktır. Önceki bilgisini değiştirmesi imkânsız olan bir Tanrı'ya dua edip bir şeyler istemenin ya da istememenin hiçbir anlamı yoktur zira onun bilgisine göre zaten tüm ibadetler yapılmış olmuş bitmiştir. Dualar ve ibadetler çoktan kabul ya da reddedildiği için insanın bir eylem üretmesinin bir manası da kalmamıştır.²
6. Yüce Allah kitabında “Âlime / Bilmek” fiilini kendisi için olumlu, olumsuz, geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman kalıpları ile kullanmaktadır. Şayet “Allah her şeyi bilir”³ ayetine dayanılarak, Allah'ın olmuş ve olacakları tek bir ilim ile bir anda bildiği savunulacak ise bu takdirde, her şeyin yaratıcısı olduğunu ifade eden ayetlere⁴ göre de olmuş ve olacak tüm her şeyin şu anda

yaratılmış ve hazır olduğunu da savunma mecburiyeti doğmaktadır. Eğer Allah'ın bilgisini anlık kabul edip, yaratma sıfatını belli zamansal aralıklara yayacak olursak, bizce zaten tutarsız ve delilsiz olan “Allah'ın zamandan münezzeh olduğu” iddiası, bir sıfatı için kabul edilip diğer bir sıfatı için reddedilmiş olur ki, bu ilgili iddiayı çürüten açık bir çelişkidir.⁵ Bu durumda bizim yeni eylemler üretmemiz söz konusu olmaz ve imtihan da gerçekleşmemiş olur.

7. Yüce Allah'ın varlıklara dair bilgisinin ezeli olduğunu savunmak aynı zamanda bu varlıkların da ezeli olduğunu savunmayı gerektirmektedir ki bu Tevhid inancı ile bağdaşmadığı gibi Panteizme / Vahdet-i Vücut'a da kapı açmaktadır.⁶ Allah'ın “Âlim” sıfatı elbette onun sürekli vasfıdır, başlangıcı ve sonu yoktur ancak, bilginin konusu olan yaratılmışları da böyle kabullenmek son derece sakıncalıdır.
8. Allah'ın bilgisi asla insan bilgisi gibi değildir. İnsanın öngörüsünün aksi gerçekleşmesi mümkündür fakat Yüce Allah'ın bilgisi kesinlik ve değişmezlik ifade etmektedir yani neyi nasıl biliyor ise o öyle gerçekleşir. Ezeli bilgi teorisine göre insan davranışları, Allah sadece biliyordan öte, bildikleri kesin gerçek halini almış ve fiilen yaşanmıştır. Bunu bir örnek ile açıklayalım:

Şayet Allah, kişinin (A) ile evleneceğini daha ikisini de yaratmadan biliyorsa, bu kişinin Allah'ın bilgisi değişmeyeceğinden ileride, (B) ile evlenmesi (ya da hiç evlenmemesi)

¹ Macit Nadim, Eylem Değişim İlişkisinin Teolojik Yorum, Etüt Yay. Samsun, 2000, Sayfa: 55.

² Daha detaylı analiz için bakınız: Aliye Çınar, Modern Batı Düşüncesi Ekseninde Rasyonel Teoloji, Sayfa, 121-162 arası.

³ Bkz: Ahzab, 54, Hucurat, 16 ve Hac, 70.

⁴ Rad, 16 ve Zümer, 62.

⁵ Hâlbuki Allah kulları için zaman ayıracağını açıkça ifade etmektedir “Ey cinler ve insanlar! Sizin hesabınızı görmek için de boş vaktimiz olacaktır.” (Rahman, 31) Şimdi Allah'ın zamanla ilişkisi olmadığı ya da zamandan münezzeh olduğu nasıl savunulacak !?

⁶ Metin Özdemir Allah'ın Bilgisinin Ezeliliği ve İnsan Hürriyeti, Sayfa, 126-127.

imkânsız hale gelmektedir. Aksi durumda Allah'ın bilgisi yanılığa ya da cehalete dönüşür ki bu durum muhaldir. Öyleyse kişinin daha önce hakkındaki bilgi neyi gerektiriyorsa o yönde bir tercih yapması zorunlu hale gelmektedir, dolayısıyla diğer tercihlerin varlığı da bir anlam ifade etmemektedir.

Bu gibi önermeler yapılırken asıl vurgumuz insanın davranışlarında hür olduğu, kendi tercihlerinden yine kendisinin sorumlu olduğu, ezeli yazgının ve ezeli ilimin mahkûmu olmadığını ifade etmektir. *Yüce Allah'ın insan davranışlarına dair ön bilgisi aynı zamanda gerçekleşecek olana ilişkin tespit ve şekillendirmedi. Allah'ın varlık üzerindeki bilgisi yaratıcıdır, cebir kaçınılmaz ve bilgisinin aksi gerçekleşmesi imkânsızdır. Bu da imtihan olup sınanmanın mantık ve gayesi ile çelişik bir durumdur.*

Yaptığımız hiçbir amel ve yapılan hiçbir açıklama bizi yaratıcı bilginin mahkûmiyetinden ve cebrinden kurtaramamaktadır. Allah'ın bilgisinin değişmezliği ile insan hürriyetini bir arada savunmak zihinsel bunalımlara neden olup, işi oluruna bırakıp Allah'ı suçlu kabul eden cebriye anlayışına sürüklenmekten başka bir anlam taşımamaktadır.

Kur'an'da Allah'ın Ön Bilgisi İle İlgili Ayetler

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah'ın imtihana tabi tuttuğu varlıkların -hür irade ile yapacakları eylemler ve tercihler hakkında- önbilgisi yoktur. İlgili bir ayet şöyledir.

"Yoksa siz, Allah, içinizden cihâd edenleri (sınayıp) bilmeden, sabredenleri (sınayıp) bilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?" (Al-i İmran, 142)¹
Konu ile ilgili ayetler çoktur.²

¹ Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli

² Muhammed, 31, Al-i İmran,166-167, Tevbe, 16, Ankebut,

Bu ayetin tefsiri sadedinde Konyalı Mehmed Vehbi Efendi şunları söylemektedir: *"Mücahede eden olmayınca ve mücahede sabreden bulunmayınca Allahü Teala mücahede ve sabredenleri bilmez. Zira; yoktur. Allahu Teala varı var yoku da yok bilir. Yoksa yoku var bilmez. Çünkü yoku var bilmek cehli alallah olduğundan bu muhaldir. Binaenaleyh; mücahid olmaz ve mücahede olmadıgından mücahede sabredende bulunmazsa bittabi Cenab-ı Hak mücahidi ve sabiri bilmez; zira yoktur..."³*

Biz de bu kanaate katılmaktayız. Zira olmayanı bilme iddiası batıldır, Allah ise batıl ve abes işlerden münezzehtir.⁴ Murat SÜLÜN bu konuda şunları söylemiştir:

"Yüce Allah her şeyi biliyor olmakla birlikte, Kur'an'da, bir olayı O'nun "henüz öğrendiği", "öyle olmasını umduğu", "ihtimal dâhilinde gördüğü", anlamına gelecek ifadeler kullanılmaktadır. Bütün bu ifadeleri birleştiren özellik, Allah'ın geleceği bilmediği izlenimi vermeleridir. (...) Gerçek olmayan bir şeye ilahi ilim taalluk etmemekte; Kur'an basbayağı "Allah'ın bilmediği" şeylerden bahsetmektedir.⁵ Çünkü olsaydı O bilirdi."⁶

Allah'ın önbilgisi olup ezelden ebede tüm olmuş ve olacakları bildiğini savunan görüş, Allah'ı tenzih etme ve tevhide gölge düşmesi kaygısı ile farkında olmadan cebri bir anlayışın doğmasına neden olmuş, insanı önceden planlanan bir senaryonun figüranı durumuna düşürmüştür.

3,11, Bakara, 143, 187, Enfal, 66,70, Hadid, 25, Maide 94, Sebe, 21, Kehf, 12.

³ Konyalı Mehmed Vehbi, Büyük Kur'an Tefsiri, Hülâsatül Beyan, 1-2 Cilt, Sayfa: 734.

⁴ Detaylı tahliller için bakınız: Abdulaziz Bayındır <http://www.kurandersi.com/kuran-sohbetleri/2012/allahin-bilgisi-ve-kader.html>

⁵ Rad, 33 ve Yunus, 18.

⁶ Murat Sülün, İnsan İradesi ve Kudreti İlahiye Bağlamında Kader Mes'elesi, Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı, , Ensar Neşriyat, Sayfa: 293-294.

Yüce Allah'ın Yarattığı Varlıklar Hakkındaki Bilgisi

Kur'an'dan anladığımız kadarı ile Yüce Allah'ın varlıklara dair bilgisi ikiye ayrılmaktadır:

a) Planlayıp ol emrini verdiği ve imtihana tabi olmayan varlıklara dair bilgi,

b) Seçim hakkı tanıyıp imtihana tabi tuttuğu varlıklara ilişkin bilgi.

İlk durumdaki bilgiye tabi olanların seçme ve irade etmesi söz konusu olamaz. Allah onları hangi amaç için planladı ise, bu planın gereğini yerine getirirler.

Mesela Allah kıyametin nasıl oluşacağını önceden bilmekte ve projesini Kur'an'da bize bildirmektedir.¹ Kıyametin bize bildirilenden bir başka şekilde gerçekleşmesi imkânsızdır, zira Allah'ın bu konudaki bilgisi ve planı değişmemektedir / değişmeyecektir.

İkinci durumda olan insan ve diğer imtihana tabi olan varlıklar hakkındaki bilgi ise, imtihanında olan varlığın durumuyla eş zamanlı olarak değişmektedir.² Şayet insanı da ilk durumda olduğu gibi değişmez bilgiye tabi kılsak bu takdirde önceden var olan bilginin nesnesi olacaktır, tıpkı gökler ve yer gibi eylemleri planlandığından imtihandan ve tercih etme olanağından bahsetmek imkânsız hale gelecektir.

Şimdi Allah'ın varlıklara ilişkin bilgisini anlamaya çalışalım: *"De ki: 'İçinizde olanı gizleseniz de açıklasınız da Allah onu bilir. Göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Allah her şeye Kadir'dir'..." (Al-i İmran, 29)*

¹ Bkz: Tekvir, İnşikak ve İnfitar Sureleri.

² Allah'ın, hayatında defalarca küfre giren ve tevbe eden kullarını hiç değişmeden sürekli imanlı veya sürekli kâfir bilmesi olanaksızdır. Allah katında kişi hakkındaki bilgi, kişinin kendi durumunu değiştirmesi ile eş zamanlı olarak değişmektedir.

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne -varsa- bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içinde -olan- tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne -varsa- hepsi apaçık bir kitaptadır." (En'am, 59)

1- Gaybı bilir, (Gayb: Şu an ki imkânlarımızla ulaşamadığımız veya önceden tasarlanıp ileride-gelecekte olacak "olan" yani Allah'ın olmasını planladığı ve "Ol" emrini verdiği. İleriye dönük insan davranışlarını Allah belirlemediği ve şu an mevcut olmadığı için gayb kapsamına alınamaz, zira Kur'an'da "olmayan"ı (Ma'dum) ya da gerçekleşmemiş insan davranışlarını gaybdan sayan tek bir ayet yoktur.³)

2- Geçmişte olanları, şu an olmakta olanları, tüm gizliliklerde bulunanları bilir,

3- Tüm canlıların neler hissettiklerini, duygularını ve içlerinde olanı (İman, Küfür, Nifak vs) an itibarı ile bilir,

4- Allah gelecekte takdir ettiklerini ve imtihan konularının ne olacağını bilir,

5- Allah yarattığı tüm varlıklar için koyduğu tabiat yasalarının nasıl işleyeceğini bilir,

6- Allah imtihanı önceden bitmiş ve hala imtihanı süren kişilerin -şu anlık- nereyi hak ettiklerini bilir,

7- Allah, insanın -imtihan gereği- davranışlarını ise, eylemin zihinde ve fiilde oluşumu ile "eş zamanlı" yani "-Şey- halini aldığı anda" bilir.

Kulların davranışlarını Allah'ın önceden bil-

³ Ersan Özten, Peygamberlerin Gaybı Bilme İmkânı, Doktora Tezi, 2009, Ankara, Sayfa: 6-9, İslam Düşüncesinde Gayb Problemi, Ensar Neşriyat, Tartışmalı İlimi Toplantı, Ali Özek, Açılış Konuşması, Sayfa: 12.

diğini kabullenmek, onları önceden belirlediğini kabullenmektir. Bu, kulun etkisizleştirilmesi demek olduğundan artık buna imtihan denemez. Allah'ın bu işleri, olduktan sonra öğrendiğini kabullenmek de ondan habersiz işlerin yapılabildiğini kabullenmek olur. Her iki anlayış da Kur'ân'a aykırıdır.¹ Allah eylemleri oluş anı ile birlikte bilmektedir.

Sonuç:

Kader, Allah'ın varlık âlemi için belirlediği ölçüler ve kanunlar bütününe verilen isimdir. Allah bizi bu ölçüler içinde sınamakta, çeşitli şekillerde imanımıza olan sadakatimizi ölçmektedir. Buna da imtihan denilmektedir. Ancak zaman içerisinde siyasi ve sosyolojik çatışmalar nedeniyle pek çok kavram yozlaştırıldığı gibi "Kader" ve "İmtihan" kavramları da büyük ölçüde anlam kaymasına uğramıştır. Hatta bu konudaki kafa karışıklığı imtihanı yok sayacak boyuta ulaşmıştır²

Âlemlerin sahibi olan Allah'ı yine ancak onun verdiği bilgi ile ve ancak onun izin verdiği kadarı ile tanıyabiliriz. Müslüman ile Müşrik arasındaki en belirgin fark koşulsuz teslimiyettir. Kendi inanacağı Tanrı'nın profilini ya da karakteristik özelliklerini yine kendisi belirlemeye çalışan ve şartlı teslimiyet gösteren kişiye müşrik denilir. Bir Müslümanın yapması gereken Yüce Allah kendisini bize nasıl açıklamış ise onu öyle kabullenmektir. Aksi halde farklı tanımlamalar birbirinden farklı tanrı figürleri ortaya çıkaracaktır.

Yüce Allah'ın imtihan ettiği varlıklar hakkında ön bilgiye sahip olduğunu savunmak, aynı varlıkları imtihan ettiği gerçeği ile çelişmektedir. İnsan davranışlarının Allah tarafından ön-

ceden bilinmediğini söylemek aslında insanın ilahi bilginin cebri altında olmayıp tercihlerinde hiçbir şekilde ilahi müdahale altında olmadığını, hür olduğunu ve tüm seçimlerinden sorumlu tutulacağını ifade etmektedir.

Yine önbilginin olmadığını söylemek, Allah'ın zatına, kudretine ve ilmine asla acziyet isnat etmek olarak anlaşılmalıdır. Aksine hiçbir şeyin Allah'ın bilgisi dışında kalmadığını, O'ndan habersiz hiçbir olayın vukuu bulmadığı ve tüm varlığın onun bilgisi içinde olduğunu göstermektedir. Milyarlarca eylemin oluşumu ile eş zamanlı olarak Allah tarafından biliniyor olması, O'nun bilgisinin akıl almaz yüceliğini göstermektedir.

Kader, imtihan ve insan davranışları ile ilgili konuların Allah'ın bilgisi ile birlikte ele alınmasının pek çok soru işaretini ortadan kaldıracığı ve İslam kelamında, varlığı anlama adına yeni açılımlar getireceği kanaatindeyiz.³ İnsan aklı ve ayetlerin birlikte değerlendirilmesi insan ufkunu genişleteceği gibi, insanı kalıplaşmış fikirlerinden kurtaracak, Rabbi ile daha özgür bir iletişim kurmasını sağlayacaktır. ■

¹ Abdulaziz Bayındır: <http://www.kurandersi.com/kuran-sohbeteri/2012/allahin-bilgisi-ve-kader.html>

² Abdulaziz Bayındır: <http://www.youtube.com/watch?v=xoY6eDrHADc>

³ Ahmet Akbulut "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri", A.Ü.İ.F. Dergisi, c.33, A.Ü. 1992, Murat Sülün, İnsan İradesi ve Kudreti İlahiye Bağlamında Kader Mes'elesi, Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantısı, Ensar Neşriyat, Sayfa: 293-294.